

Hoe de 'Journals Crisis' op te lossen?

Plotseling is de tijdschriftencrisis ook een hot issue buiten de wetenschappelijke en informatiewereld. Wolters Kluwer, verstrikt in het net, haalde er – door middel van een bestuurscrisis en een stevige koersdaling op de beurs – zelfs de voorpagina's van de dagbladen mee.

Chris Frowein peilt de reacties in universiteits- en uitgeverskringen op de recente ontwikkelingen.

DE 'JOURNALS CRISIS' is al een tijdje een heet onderwerp van gesprek in de informatiewereld. Stijgende prijzen van wetenschappelijke tijdschriften en krimpende budgetten van bibliotheken leiden tot verhitte gesprekken. De controverse centreert zich rond de overdracht om-niet van auteursrechten naar uitgevers.

Recentelijk heeft IWI (zie *Informatie Professional* nr. 2 en 3 van dit jaar) een voorstel gedaan om de onduidelijkheid rond auteursrechten op te lossen. Buiten de informatiewereld trok de discussie echter nog niet veel aandacht. Ineens is dat veranderd. Een gereputeerde instelling als het Centraal Plan Bureau publiceerde een rapport over de informatiemarkt, met ruime aandacht voor wetenschappelijke tijdschriften (*Publishers caught in the Web?*, zie www.cpb.nl/nl/pub/werkdoc.html). Ongeveer tegelijkertijd publiceerde John Mackenzie Owen (wel bekend uit *Informatie Professional*) een groot achtergrondartikel in de *Automatiserings Gids* (3 maart), ook gericht op een brede doelgroep. Genoeg reden voor *Informatie Professional* om in de vorm van enkele (hopelijk) prikkelende uitspraken de belangrijkste discussiepunten uit de genoemde publicaties aan enkele deskundigen voor te leggen.

De reacties die worden aangehaald zijn afkomstig van:

- Hans Roosendaal (directeur DINKEI Instituut der UT);
- Hans Geleijnse (bibliothecaris UB KUB);
- Nol Verhagen (bibliothecaris UB Universiteit van Amsterdam);
- Peter Daalmans (adjunct-directeur DINKEI Instituut der UT);
- Leo Waaijers (bibliothecaris UB TU Delft), aangeduid als WA.
- Sijbolt Noorda (voorzitter IWI en voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam), aangeduid als NO.
- een woordvoerder van Wolters Kluwer, aangeduid als WK, die overigens niet letterlijk geciteerd wenste te worden. Het hier vermelde is dus onze interpretatie van zijn woorden.

FOTO: EGON VIEBRE

De universiteit als outsourcer

John Mackenzie Owen doet in zijn artikel onder andere de volgende uitspraak: de wetenschappelijke wereld zal de integrale verantwoordelijkheid krijgen over het geheel van de informatievoorziening (productie en distributie, archivering en beschikbaarheid). Uitgevers en bibliotheken kunnen in een outsourcing relatie onder regie van de wetenschappelijke wereld op onderdelen hieraan bijdragen. Vraag aan de deskundigen was of ze dit toekomstbeeld deelden.

RGVD: Uitgevers en bibliotheken hebben altijd al functies vervuld die kunnen worden opgevat als 'outsourced' functies van de wetenschappelijke wereld. Uitgevers selecteren, produceren en distribueren producten van wetenschappe-

lijke arbeid, en geven logistieke ondersteuning aan het certificeren van wetenschappelijke informatie. Bibliotheken vervullen, naast andere taken, de archieffunctie. Deze outsourcing relatie is al zo oud als het oudste wetenschappelijke tijdschrift, *The Philosophical Transactions*, voor het eerst uitgegeven in 1665 door de Royal Society. En nog steeds heeft de wetenschappelijke wereld in een groot aantal gevallen dit proces grotendeels zelf in handen. De verhoudingen in de informatieketen kunnen en zullen waarschijnlijk wel verschuiven onder invloed van nieuwe business modellen. Die verschuivingen worden grotendeels veroorzaakt door toepassingen van ICT en zullen een belangrijke strategische impact hebben. Een belangrijke factor zal zijn, dat instituten en universiteiten ten behoeve van onderwijs en onderzoek een infrastructuur zullen opbouwen die hen technologisch in staat stelt zelfstandig en/of in onderlinge samenwerking wetenschappelijke informatie te produceren, te distribueren en te archiveren tegen kosten die marginaal zijn ten opzichte van de kosten die gemaakt worden voor de onderwijs- en onderzoeksvoorzieningen. De hoofdrol van het tijdschrift als entiteit van wetenschappelijke informatievoorziening zal in de toekomst de certificatie of peer review zijn. Met andere woorden: de belangrijkste functie van het tijdschrift zal zijn het toevoegen van een waardeoordeel van de wetenschappelijke gemeenschap aan de onder de desbetreffende titel opgenomen publicaties. Die publicaties zelf zijn (ook) elders toegankelijk, bijvoorbeeld op de server van een universiteit of bibliotheek (consortium).

WA: Universitaire bestuurders reageren gespleten op de huidige ontwikkelingen. Enerzijds voegen zij de (kleine) universitaire uitgeverijen samen met de bibliotheek, als uitdrukking van een meer integrale benadering van het proces van wetenschappelijke communicatie. Ook trachten zij, via de nieuwe universitaire CAO, een dam op te werpen tegen de overdracht door de schrijvers van hun auteursrechten aan de klassieke uitgevers in ruil voor publicatie van hun artikel. Anderzijds hanteren zij voor de financiering van universitair onderzoek allocatiemodellen die volledig gebaseerd zijn op de klassieke manier van publiceren van wetenschappelijke artikelen. Daarmee verhinderen zij een doorbraak in de door John Mackenzie Owen geschetste richting (die ik overigens al enige jaren propageer). De tweede zin in de uitspraak vind ik wollig. Volgens mij hebben de wetenschappers het publiceren respectievelijk bewaren en beschikbaar stellen nu ook al ge-'outsourced' aan uitgevers respectievelijk bibliotheken. De verandering die hij voorziet zit kennelijk opgesloten in de term 'onder regie van'. Aangezien ik niet weet wat hij hier bedoelt, onderhoud ik me van commentaar.

NO: De optimistische stelling dat de wetenschappelijke wereld de integrale verantwoordelijkheid zal krijgen over het geheel van de informatievoorziening deel ik niet. Elektronisch uitgeven maakt productie en distributie van wetenschappelijke tijdschriften gemakkelijker, maar het handhaven van kwaliteit en wereldwijde betrouwbare continuïteit is geen triviale opgave. En, de creatie van toegevoegde waarde (selectie, redactie en editing) vergt een niet geringe organisatorische inspanning. De wetenschappelij-

ke wereld is geen bedrijfsmatig georganiseerd geheel, maar een optelsom van talloze instellingen en instituten. Ze is daardoor niet gemakkelijk in staat de rol van uitgevers integraal over te nemen. Er zullen wel steeds meer elektronische uitgaven beschikbaar komen die zonder tussenkomst van uitgeversbedrijven door wetenschappelijke instituten worden geproduceerd, respectievelijk door non-profit-uitgevers (universiteitsuitgeverijen en dergelijke) op de markt gebracht worden. Die ontwikkeling wordt door sommige grote universiteiten (in de VS bijvoorbeeld door Stanford University) en in Nederland door IWI gestimuleerd. Maar tot een integrale overname van de rol van uitgevers zie ik dat binnen een termijn van een jaar of vijf niet leiden.

WK: De toegevoegde waarde van een uitgever is gelegen in het gehele proces, vanaf het eerste contact met een auteur tot aan de toegang tot de informatie in zijn uiteindelijke verschijningsvorm. Van een outsourcing-relatie is dus geen sprake. De uitgever is de regisseur in de informatieketen. Overigens ten voordele van alle partijen in de keten.

Conclusie: Allereerst is een verduidelijking van het begrip 'outsourcing' op zijn plaats. Enkele reacties spreken van een al lang bestaande uitbestedingsrelatie in de informatieketen. Echter bij 'outsourcing' zoals nu in het bedrijfsleven gangbaar, staan er wel een vergoeding en harde prestatieafspraken tegenover. Daar is in de wetenschappelijke keten geen sprake van. De uitgevers profiteren van het neergezette business model, doordat zij in staat zijn een (redelijke dan wel aanzienlijke) vergoeding voor hun werk te vragen. De wetenschappelijke wereld aan de producerende kant krijgt er slechts reputatie voor terug.

Overigens raken Roosendaal c.s. wel de kern van de zaak. Universiteiten geraken in de komende jaren in een harde concurrentiestrijd verzeild, een strijd om de klant (afnemers van onderwijs- en onderzoekproducten, maar vooral de eerste). Om daarin te overleven zijn aanzienlijke veranderingen nodig in de onderwijs- en onderzoekdomeinen, gevoed en mogelijk gemaakt door ICT. Daarin gaat de rol van wetenschappelijke informatie sterk veranderen. De universiteiten (althans de overlevers) zullen een krachtiger partij op de markt worden, waarin de machtsverhouding tussen instelling en wetenschapper zal gaan veranderen. De instelling zal meer de touwtjes in handen nemen (regiefunctie) en dus ook krachtiger met partners in de keten afspraken kunnen maken over ieders bijdrage. Dat is waar John Mackenzie Owen op doelt met zijn uitspraak over 'outsourcing'.

Een verstoorde markt?

Het CPB stelt dat de markt voor informatiegoederen verstoord is. Dit omdat er sprake is van: hoge vaste en lage marginale kosten; netwerk effecten, dat wil zeggen: je moet middenin een vakdomein staan (het communicatienetwerk daarvan) om succesvol te zijn; non-rivaliteit; de mogelijkheid om content met advertenties te combineren

(beide door grote uitgevers via pakketaanbiedingen beter te leveren).

Zonder geschikte bedrijfsstrategieën en (misschien) overheidsbeleid, worden deze verstoringen hinderlijk en leiden ze mogelijk tot: onderproductie van content; onderbenutting van goederen; een tendens naar content met de grootste gemene deler; klantrelaties die gebonden zijn aan aanbieders (customer lock-in); gebrek aan innovatie.

Vragen hierover waren: deelt u deze analyse en conclusie; waar liggen volgens u marktverstoringen in de markt voor wetenschappelijke tijdschriften?

RGVD: Er is inderdaad sprake van een moeilijk toegankelijke markt, verdeeld over de wetenschappelijke wereld enerzijds en de commerciële en niet-commerciële uitgevers anderzijds. Doordat de beoordeling en financiering van onderzoek gekoppeld is aan de certificering in c.q. door wetenschappelijke tijdschriften, houden die twee elkaar in een soort houtgreep. Dat leidt tot verstarring. De verstoring in de markt, lees de prijsstelling van wetenschappelijke tijdschriften, heeft een slechte zichtbaarheid van de informatie tot gevolg. Dit gaat in tegen het belang van de auteur, een van de hoofdrolspelers in de waardeketen, en is daarom de voornaamste drijfveer tot verbetering van de markt, dan wel tot verandering van de waardeketen.

Er is ons inziens geen sprake van onderproductie van content, maar wel van onderbenutting. Deze onderbenutting is uiteindelijk schadelijk voor het wetenschappelijk proces. Wetenschappelijke informatie staat immers ten dienste van de bevordering van het wetenschappelijk proces. Onderbenutting veroorzaakt op den duur maatschappelijke en economische schade.

WA: Ik ken de 'markt voor informatiegoederen' in brede zin – informatie is alles wat digitaliseerbaar is, zegt het CPB Shapiro en Varian (1999) na – onvoldoende om daarover dergelijke uitspraken te durven doen. Als ik mij beperk tot wetenschappelijke tijdschriften is er in ieder geval geen sprake van onderproductie van content, eerder van overproductie. Ik zie ook geen tendens naar content met de grootste gemene deler, eerder naar steeds verdere specialisatie. De overige genoemde effecten treden mijns inziens wel op. Zij zijn het gevolg van een structuur waarin iedereen kans ziet de kosten die hij maakt op een ander af te wentelen. Schrijvers betalen niet voor het beoordelen en verspreiden van hun artikelen. Zij dragen weliswaar hun auteursrechten over, maar dat kost ze niets. Uitgevers betalen de reviewers en de redacties niet en lezers betalen niet voor het gebruik van de informatie. Schrijvers maken derhalve zoveel mogelijk artikelen; baat het niet, het schaadt ook niet. Uitgevers maximaliseren hun winst, want concurrenten hebben ze niet. Bibliotheken proberen hun subsidies verhoogd te krijgen: wat kunnen ze anders doen? Kortom: niks marktverstoringen, er is nergens een markt te bekennen.

NO: De belangrijkste marktverstoring in de markt voor wetenschappelijke tijdschriften is het monopolie karakter van de toplaag ervan: de combinatie van een beperkt aanbod van hoog gereputeerde titels en een beperkt aantal

grote uitgeverscombinaties. Wetenschappers zijn de gevangene van de uitgevers van de toptijdschriften. Ze zijn dat geworden toen deze tijdschriften werden uitgegeven met idealen (wetenschappelijke kennis wereldwijd verspreiden bevordert de vooruitgang) en tegen redelijke prijzen. In die tijd was het begrijpelijk dat de wetenschappelijke wereld haar collegiale gedragspatroon – kennis uitwisselen als ruilhandel zonder betaling – ook vertoonde in relatie tot de uitgevers. Met winstgerichte bedrijfseconomische marktstrategieën van de jaren tachtig begonnen de grote uitgevers hun monopolies uit te breiden door grote prijsstijgingen (onder het mom van kostenstijgingen). Die moeten worden opgebracht door de universiteiten en instituten, terwijl de wetenschappelijke auteurs en redacteurs nog steeds kosteloos hun bijdragen leveren (gevangen in het oude net van idealisme en streven naar hoge reputatie).

WK: De elektronische wereld stelt uitgevers in staat nog meer toegevoegde waarde te leveren: snellere toegang en een groter gebruik van informatie. Er worden hierover afspraken gemaakt met klanten, o.a. consortia van bibliotheken. We streven hierin naar win-win situaties. Zowel het gedrukte als het elektronische exemplaar aanbieden. Het rapport van het CPB gaat aan dit element voorbij.

Conclusie: Uit de antwoorden blijkt duidelijk dat de 'Journals Crisis' vooral een probleem is van bibliotheken en een enkele bestuurder. De rest van de wereld trekt zich er weinig van aan. De constatering van Waaijers is een hele fraaie: er is nooit sprake geweest van een markt, omdat de meeste partijen het niet zo zagen! Marktverstoringen zijn er feitelijk dus ook niet. Wat nodig is, is dat alle betrokkenen zich als een marktpartij gaan opstellen.

Voor bibliotheken resten er dus slechts twee strategieën:

- het probleem op een bestuurlijk vlak proberen te trekken. De 'Journals Crisis' is uiteindelijk een gezamenlijk probleem van wetenschappers, universiteitsbestuurders en bibliothecarissen. De eerste twee groepen voelen nu echter geen pijn, of een hele andere dan de bibliothecarissen;
- een krachtige marktpartij worden. Er zijn al vele pogingen geweest tot het vormen van consortia. Steeds weer mislukten die omdat de bibliotheken zich tegen elkaar lieten uitspelen. De uitgevers attaqueerden een bibliotheek met een gevoelig oor met een zeer aantrekkelijk voorstel, waardoor het consortium uiteenviel. Een krachtige partij worden kan alleen door bundeling van budgetten. Wie durft?

Die gemene uitgevers?

Het CPB stelt dat uitgevers in de markt voor elektronische wetenschappelijke publicaties veelal de strategie van prijsdiscriminatie volgen om hun primaire succesfactor (reputatie van een tijdschrift) ook in de nieuwe economie uit te buiten. Voorbeelden van strategieën en prijsdiscriminatie zijn:

- koppelen van papieren en elektronische tijdschrift;
- koppelen van elektronische tijdschriften in bundels, zodat

- een nieuwkomer nauwelijks kan concurreren tegen één tijdschrift in een pakket van een gevestigde uitgever (klanten kunnen niet switchen);
- kritische massa creëren, uitgevers bundelen hun acties in grote gezamenlijke bronnen. Nieuwkomers kunnen hier niet bij;
- IP-nummers herkennen en factureren naar draagkracht (student, docent, bibliotheek);
- pay per view/bit;
- persoonlijke prijzen hanteren;
- het neerzetten van technische standaards.

Vragen waren: herkent u deze strategieën; vindt u dat ze marktverstoring werken; zo nee, waarom niet; zo ja, wat zou er moeten gebeuren om de marktverstoringen te verhelpen?

RGVD: Deze strategieën worden inderdaad gebruikt en ontwikkeld, overigens niet alleen uit concurrentieoverwegingen, maar ook omdat nu eenmaal een omvangrijk en kostbaar productieapparaat vereist is. Afnemers gebruiken en ontwikkelen daartegenover eigen strategieën. Dit kan opgevat worden als marktverstoring, maar is evenzeer een kenmerk van een markt in beweging, en/of een (soms gezamenlijk) aftasten van nieuwe business modellen.

WA: Ja, deze strategieën zijn meer en meer herkenbaar. Als er sprake zou zijn van een markt, quod non, zouden de meeste van deze strategieën aanvankelijk de concurrentie bevorderen, maar voorbij een zeker punt zou er een marktverstoringe werking van kunnen uitgaan, denk bijvoorbeeld aan ooit IBM, thans Microsoft. Zoals echter gezegd, bij wetenschappelijke tijdschriften is geen sprake van een markt, maar van een situatie waarin het exclusieve eigendom van unieke kennisbronnen aan een feodale structuur herinnert. Deze kennisbronnen, dat wil zeggen: de wetenschappelijke artikelen, worden in het publieke domein vervaardigd. Daar horen ze mijns inziens te blijven en deel uit te maken van de publieke kennisinfrastructuur. Anderen, bijvoorbeeld marktpartijen, kunnen waarde toevoegen door kwaliteitsselectie, bundeling, ontsluiting enzovoort. Hier kan de markt zijn werk doen. De situatie wordt dan vergelijkbaar met de wijze waarop andere overheidsinformatie aan de maatschappij wordt aangeboden.

NO: In de elektronische wereld trachten de grote uitgevers hun bestaande marktposities vanzelfsprekend te behouden. Publieke instellingen en overheden zouden zich echter moeten realiseren dat de overgang naar elektronisch publiceren een uitgezochte gelegenheid is de monopolistische marktposities te ondergraven. Het tegendeel lijkt te gebeuren als ik zie hoe lichtzinnig de overheden bereid zijn op beschermingswensen van de uitgevers in te gaan. Ze zouden met betrekking tot wetenschappelijke tijdschriften de uitgevers moeten aanspreken op hun publieke taak. Uitgeven van wetenschappelijke tijdschriften hoort een not-for-profit business te zijn, het gaat immers grotendeels om de verspreiding van met publieke middelen ontwikkelde kennisproducten.

Conclusie: De reacties op deze uitspraak getuigen, zoals vaker is gebleken, van een zekere naïviteit. Natuurlijk is het zo dat de situatie enigszins is scheefgegroeid ten faveure van de uitgevers. Echter om nu te bepleiten dat wetenschappelijke pennevruchten, omdat ze met publieke middelen tot stand zijn gekomen, ook not-for-profit moeten worden uitgebaat, is wel erg idealistisch. Universiteiten zijn voor een belangrijk deel publiek gefinancierd, omdat er een groot maatschappelijk belang is bij een goede educatie van onze burgers en bij een goede voedingsbodem van ons innovatiepotentieel. Universiteiten dienen zich binnen hun taakstelling wel zo bedrijfsmatig mogelijk te gedragen, dus moeten ze ophouden hun wetenschappelijke productie voor een belangrijk deel om-niet te verhandelen. De enige taak voor de overheid op dit vlak is het zorgdragen voor een goed werkende markt (als die eenmaal ontstaan is) en voor een budgettaire prikkel aan de universiteiten om hun wetenschappelijke productie beter te vermarkten. Als de beloning hiervoor slechts te behalen valt door middel van een gezamenlijke actie van de universiteiten, komt het consortium dat nodig is als tegenwicht voor de uitgevers vanzelf tot stand.

Reparatie?

Het CPB lanceert als belangrijkste voorstel om de markt voor wetenschappelijke tijdschriften beter te doen functioneren, het voorstel dat auteurs uitgevers gaan betalen voor hun diensten (quality assessment en editorial services) en dat ze het copyright zelf houden (dan wel de instelling). Vragen: wat vindt u van dit voorstel; is het een haalbare route; hoe zou deze toekomst bereikt kunnen worden?

RGVD: Een dergelijk voorstel is niet nieuw. Er is een aantal redenen waarom zo'n voorstel weinig kans van slagen heeft.

Het voorstel behelst een in de markt geïsoleerde maatregel. Het zou slechts dan enige kans van slagen hebben als het een onderdeel is van een nieuw business model, met duidelijke rollen en taken voor de wetenschappelijke wereld en de uitgevers als partijen in de waardeketen. De premisse voor het voorstel is dat wetenschappelijke informatie door een onafhankelijke instantie op absolute wijze beoordeeld kan worden. Certificatie of peer review wordt echter in de wetenschappelijke literatuur in het algemeen beschouwd als een onderhandelingsproces. Zie bijvoorbeeld Gross: 'Peer review negotiates the level of claims permissible in a scientific paper. The higher the level, the higher the paper's status; the higher the status, the more difficult the negotiation'. Dit betekent dat peer review een relatief proces is, dat bovendien in handen is van een zichzelf beoordelende gemeenschap. Voor de onderhandeling zijn er twee partijen nodig: aan de ene kant de auteur en aan de andere kant de wetenschappelijke gemeenschap, vertegenwoordigd door de redactie van een tijdschrift of discussielijst. De wetenschappelijke gemeenschap beoordeelt vervolgens via weer andere mechanismen de reputatie van het tijdschrift.

Het CPB-voorstel is, kortom, niet realistisch. Het is echter wel goed denkbaar dat in nieuwe business modellen het copyright niet overgedragen wordt aan de uitgever als

betaling voor publicatie, maar dat de uitgever slechts zal beschikken over voldoende exploitatierechten. Die exploitatierechten zouden eventueel beperkt kunnen worden tot het tegen betaling bemiddelen van toegang tot deze artikelen, als tegenprestatie voor de verleende 'relatieve' certificatie. Het copyright kan dan bij de auteur of bij diens instelling blijven (we moeten rekening houden met de mogelijkheid dat er in de toekomst ook nieuwe arrangementen zijn omtrent overdracht van copyright van auteurs naar hun werkgevers). Zulke nieuwe business modellen zullen aanleiding zijn tot ingrijpende veranderingen in de waardeketen, en daarmee tot nieuwe vormen van outsourcing tussen de wetenschappelijke wereld en eventuele externe partijen. Het ligt in de verwachting dat daarmee het gewicht van de wetenschappelijke wereld in die keten weer zal toenemen.

WA: Ik vind (en vond) dat een goede aanpak. Niet alleen wordt zo de exclusieve overdracht van auteursrechten naar zogenaamde marktpartijen een achterhaalde zaak, hetgeen deze marktpartijen dwingt om te gaan concurreren op basis van toegevoegde waarde, ook de review crises kan langs deze weg worden aangepakt. Deze crisis krijgt veel minder aandacht dan de journals crises, maar kan funest worden voor het hele systeem van kwaliteitsbeoordeling. Omdat auteurs geen enkel belang hebben om zich te matigen, integendeel, ieder geaccepteerd artikel levert aanzien en onderzoeksgeld op, slibt het hele reviewsysteem geleidelijk dicht. De doorlooptijden worden steeds langer, de kwaliteit van de kwaliteitsbewaking steeds minder. In het voorstel van het CPB moet de auteur een afweging maken tussen de kosten die hij veroorzaakt en de opbrengst die hij voor een geaccepteerd artikel via het universitaire allocatiemodel verwacht. Het is net als bij examens: als het gratis is kun je iedere maand wel een gokje wagen; als je examengeld moet betalen, ga je alleen op als je er klaar voor bent.

Een goede en snelle stap om dit proces op gang te brengen zou zijn dat de universitaire allocatiemodellen niet langer artikelen honoreren waarvan het auteursrecht is afgedragen aan een externe uitgever. Waarom zou de universiteit immers daarvoor betalen: het artikel is weggegeven!

Volgens mij is de stemming onder universiteitsbesturen, ook internationaal, zodanig dat daarover vrij snel overeenstemming kan worden verkregen. Daarmee wordt bereikt dat wetenschappelijke artikelen open toegankelijk op de universitaire server kunnen worden geplaatst, naar keuze vóór of na een kwaliteitscontrole, en zodoende algemeen beschikbaar worden.

NO: In het voorstel van het CPB (auteurs gaan betalen aan uitgevers en dragen hun copyright niet over) zie ik geen oplossing. Ik zie meer in het gaandeweg creëren van nieuwe uitgeefcombinaties in het publieke domein door samenwerking van universiteiten (wetenschappelijke instituten en bibliotheken), universiteitsuitgeverijen en andere not-for-profit businesses. Dat zal leiden tot beperking van de markt voor de huidige monopolisten. En de door hen opgelegde marktcondities ontmaskeren als winstmaximalisatie op kosten van het publieke domein.

WK: Het copyright is niet zozeer een kwestie tussen auteur en uitgever, wel tussen auteur en overheid als werkgever. Belangrijk is om dit aspect in internationaal perspectief te zien. We geven tijdschriften uit waarin zowel Nederlandse als buitenlandse auteurs publiceren. In andere landen kan die auteursrechtenkwestie anders liggen. Bij het veranderen van regels moet daar in Nederland rekening mee worden gehouden.

Conclusie: Een gebrek aan 'communis opinio' wordt duidelijk in de gegeven antwoorden. Zie daarom de formulering van de laatste uitspraak hieronder. Er blijkt wel een duidelijk defect uit in de gehanteerde 'business' modellen, vooral die van de universiteit. Vanzelfsprekend geven auteurs hun kroonjuwelen gratis weg en de baas vindt het nog goed ook, want die verbindt er zelfs een belangrijk deel van zijn beoordelingssysteem aan! In geen enkele bedrijfsmatige branche valt dit te bewonderen.

Universiteiten die zelf not-for-profit uitgeverijen oprichten is geen zinnige route. Dit blijft gerommeld in de marge, dan wel worden ze indien succesvol vanzelf een uitgever met dezelfde praktijken als de huidige uitgevers.

Of gewoon harde maatregelen?

Het voorstel van het CPB is het zoveelste in de rij. Probleemdefinities en mogelijke oplossingen zijn er voldoende (zie bijvoorbeeld ook het RWI-voorstel). Het lijkt erop dat het zo allemaal niet gaat werken. Moet de kartelpolitie (NMa in Nederland) er niet gewoon op af gestuurd worden?

WA: Op 15 mei 1998, bij de opening van de nieuwe bibliotheek in Delft, hield mr. A.W. Kist, directeur-generaal van de Nederlandse Mededingingsautoriteit, een lezing waarin de analyse die nu in de CPB-studie wordt gegeven, al is terug te vinden. De aanbieders van informatie 'hebben de warme belangstelling van de NMa', verzekert Kist ons, onder andere vanwege de ontwikkelingen van met name de prijzen in de uitgeversmarkt. Hij noemt het optreden van de NMa echter 'symptoombestrijding' en geeft aan dat de bewijslast voor misbruik van een machtspositie door een uitgever niet eenvoudig is. Allereerst moet bewezen worden dat een uitgever in een bepaalde markt door bijvoorbeeld een hoog marktaandeel een machtspositie heeft. Vervolgens moet bewezen worden dat de uitgever deze machtspositie misbruikt ten behoeve van het behalen van excessieve winsten. Hij spreekt van 'ingewikkelde exercities' en geeft de voorkeur aan het aanpakken van de oorzaken, waarvoor hij diverse routes noemt, deels overlappend met die van het CPB.

Mijn analyse: Uitgevers hebben weliswaar een machtspositie, maar deze is niet zozeer gebaseerd op marktaandeel (ik meen te weten dat Elsevier nog geen 20% van de markt heeft; wellicht is er wel sprake van in bepaalde deelmarkten, zoals Nederlands Recht), als wel op overdracht van auteursrecht. Verder is een jaarlijkse winst van +40% op de omzet weliswaar lucratief voor de aandeelhouders en

moordend voor de bibliotheken, maar is zo'n winst ook excessief in de zin der wet? Voer voor juristen, dus. Ik geef, net als Kist, het RWI en het CPB, de voorkeur aan een aanpak door de universiteiten zelf.

Conclusie: Grappig is dat Waaijers als enige op de laatste uitspraak heeft gereageerd. Waarom de anderen niet? Gebrek aan durf of daadkracht? De NMa is door de overheid in het leven geroepen om misbruik van marktmacht aan te pakken. Als de bibliotheken c.q. de universiteiten het idee hebben dat uitgevers misbruik maken van hun marktmacht, waarom dan geen klacht ingediend bij de NMa? We horen nu al lang het zuchten en steunen over de 'Journals Crisis', dus waarom geen gebruik maken van een instrument als het mededingingsrecht.

Ook het voorstel van het CPB oogt naïef als het als een afzonderlijke maatregel wordt gezien. De zoveelste proefballon die vanzelf weer zal neerdalen. De voorgestelde maatregel is er bovendien één uit de oude economie. In de nieuwe economie (al is die echt niet zoveel anders dan de oude) liggen er vele kansen voor nieuwe vormen van informatiedistributie. Andere bedrijfssectoren laten zien dat nieuwe bedrijven voor revoluties kunnen zorgen. Ook op het gebied van wetenschappelijke informatie zal dit mechanisme te zien zijn. Nieuwe distributiekanaal worden nu al zichtbaar. Het zal dus vanzelf wel goed komen.

Om dit proces enigszins te bespoedigen ligt een aantal stappen voor de hand:

- bibliotheken (c.q. universiteiten) verenigt u bij de inkoop van wetenschappelijke informatie, maar dan ook echt. Draag uw inkoopbudgetten over aan een for-profit inkooporganisatie en neem daar zelf aandelen in. Universiteitsbesturen: reken uw bibliotheken mede af op inkoop-efficiency!
- universiteiten (c.q. de aansturende overheid) verander uw arbeidsvoorwaarden en beloningssysteem. Laat uw medewerkers hun door middel van uw salaris geproduceerde arbeid niet langer gratis weggeven. Laat ze hun inzet ten behoeve van peer review en redactiewerk niet langer gratis verrichten. Probeer dit eerst op nationaal niveau te regelen en verschuil je niet achter de internationale dimensie. Doe het ene en laat niet het andere!

Dank

We beseffen dat deze materie voldoende stof tot discussie geeft. Onze Forum-pagina staat voor u open. In ieder geval wil de redactie van *Informatie Professional* de heren Daalman, Geleijnse, Noorda, Roosendaal, Verhagen en Waaijers, alsmede de woordvoerder van Wolters Kluwer hartelijk bedanken voor hun bijdrage. Zij hadden hiervoor slechts weinig tijd en hebben in die beperkte tijdspanne indrukwekkend werk geleverd. Een teken van de importantie van dit onderwerp! Hulde!

Dr. J.C. Frowein is werkzaam als senior adviseur bij M&I/Partners bv te Amersfoort en redactielid van Informatie Professional.